

Л. Франко

Полцко

18
Волхвско

популярка

(52)

кооперативне
в-во „Рух“

1. 7

I 31697
II-530

90
ІВАН ФРАНКО

ПОЛУЙКА

(БОРИСЛАВСЬКЕ ОПОВІДАННЯ)

41736

7.

7
КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ—1926

Кремінчук
Друкарня „КРЕМПЕЧАТЬ“
ім. Петровського

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

361 ср

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31 697

ПОЛУЙКА.

(Оповідання старого ріпника) ¹⁾.

I.

То тепер наш Борислав зовсім на пси зійшов! І жида ²⁾ нарікають, і пани нарікають, і робітники нарікають. Усім недобре. Роблять людиська, як ті коні

¹⁾ Ріпник—копач, що ропу добуває.

²⁾ Іван Франко, як і всі галичани, вживає слово „жид“, не в образливому значінні—це загально-вживаний (в тому числі й серед тамошнього єврейства) термін. Редакція здебільшого, заради сучасного українського читача, замінювала це слово відповідним іншим—іменням власним, то-що. В „Бориславських оповіданнях“ Ів. Франко змальовує соціальну боротьбу між селянами й робітниками—ріпниками з одного боку, й підприємцями—спекулянтами (він часто уживає цей термін), що були майже виключно, спочатку відкриття нафтових джерел у Бориславі, власниками цих джерел—євреями—з другого. Але, змальовуючи негативно постаті цих спекулянтів, водночас він спиняється (як от в оп. „Яць Зелепуга“) й на позитивних типах єврейства. Трудівник єврей має таке спочуття з боку Франка, як і всякий інший трудівник. Це треба пам'ятати кожному, що йому спочатку може здається неприхильним відношення Ів. Франка до єврейства взагалі: це—неправдиво й це спростовується цілою творчістю письменника-революціонера.

в кираті¹⁾, довбають святу земленьку, черпають кип'ячку²⁾, п'ягають віск. Сказав-би хто: дар божий! Золото! Маєтки! А глядіть-но ви, десь усе те так пропадає, що й сліду нема. Так як-би дідько всім тим давився. Чим більше того „божого дару“ видобувають із землі, тим більше всі бідніють. Не розумію, як то воно так діється, а так є. І заробітків давніх нема і веселости та гулятики нема, як колись бувало, а йде чоловік до того Борислава так як топа худобина у різницю; ану-ж сьогодні на мене черга головою наложити! А не пропаду, то й так не виграю багато, от, аби продихати. Про те, щоби допомогтися бідному чоловікові з того заробітку, придбати щось для господарства, або й зовсім на ноги стати, з наймита зробитися господарем, як то давно бувало, — про те нині нема що й думати. Жебрацтво та й годі!

А за моїх молодих літ не те було. Отак прицять літ тому було-б вам зазирнути до Борислава, то було на що подивитися, було чого послухати! Того теперішнього ніби містечка оплаканого ще зовсім не було, тільки ями по-над потоком, та й то неглибокі. Тих нинішніх зломиголов по сто та по півтора ста метрів ніхто поді і в сні не бачив. Прокоплеш було п'ять, шість сяжнів, а як десять, дванацять, то вже велике свято, і вже чуєш: сопух б'є, на дні ями проступають бульки, чути якийсь клекіт,

1) Кират — привід.

2) Кип'ячка — нафта.

шипіт—ого, то вже знак, що пора забивати яму! Заб'єш, на одну ніч, другого дня відіб'єш, повна яма кип'ячки, лиш бери та черпай!

Там то було надивитися, як промисловці скакали коло такої ями, як цмокали, як припадали коло нас робітників! Мало в руки не цілували, а все частували та припрошували:

— Івануню! Дай вам боже здоровля! Ну, та напийпесья! А як гадаєте, заб'ємо нині яму?

— Ні, ще треба покопати.

— Ну, а може-би нині забити?

— Та забивай, коли хочеш, але я тобі мовлю, що задармо буде!

І так було, як робітник мовив. Е, стояли поді всі о нашу ласку, поводитися з нами не так як нині, бо самі ще були маленькі, ще, як то кажуть, тільки зачали коштувати шилом патоки!

А подішні робітники! Що то за хлопці були! Не таке харлацтво, як нині до Борислава лізе. Тоді йшли що найліпші парубки, нераз господарські сини, але найчастіше бідарі, наймити, круглі сироти, що вік прожив у наймах, у тяжкій праці, нераз відколи жив, то не мав у своїй кишені ринського ¹⁾ при купі, не знав иншого смаку в роті, крім борщу та росянки та горілки. А тут нараз ринський денно! І пвое все, нікому не давай рахунку, нізким не ділися, ні на кого не озирайся! Ніхто на тебе не дивиться, ніхто тебе не знає, ніхто тобі в руки не

1) Ринський—карбованець.

зазирає. Сам собі в компанії таких самих як ти — роби, що хочеш, жий, як знаєш! І жили хлопці! Робота роботою, але по роботі, вечером, як почнеться було гуляння, то було на що надивитися! Нині таких гулянок ніхто й думкою не збагне! Крики, співи, п'ятики, бійки, різні збитки і жарти, аби грошам промити очі. Для правдивого ріпника всид було не пропити в неділю всього, що заробив у тижні. Поплатив чи не поплатив за харч, відложив чи не відложив що на чорну годину, але в шинку, між товаришами він був пан. Горілки, пиво, вино, печені, все йому мусіло бути.

— Напчихати мені на все! Завтра або позавтра може дідько вхопить мене! Гуляймо, хлопці, поки час, поки наше!

Неділя, а попри неї й понеділок, то був у Бориславі такий ярмарок, такий клекіт і гармідер, як-би сто жидівських шкіл на одну купу зсипав. П'ємо, гуляємо, а потім, побравшись за руки, лавою сунемо по дорозі поміж бараки — бо то був подішний Борислав: село оддалік, а туп, де нинішній Борислав, то була серединою дорога, а по обох боках бараки, де-де починали будувати хапи — отже сунемо по дорозі і ревемо нелюдськими голосами:

Ой не жалуй, моя мила,
Що я п'ю!

Тоді будеш жалувати,
Як я вмру!

А най-но покажеться хазяїн, та заговорить:

— Івануню, час-би до роботи!

Ну, ну! Мав-би-ся він! Зараз його обступлять, ніби добрі приятелі. Цей у бочку з кип'ячкою руку встромить та й на бекешу ззаду приліпить йому здоровенну п'ятку! Другий у бочку руку встромить і наперфумує йому нею всю бороду, третій такою-ж рукою пейси йому підкрутить, четвертий обі долоні положить йому на плечі, ще й приговорює:

— Мошку! Та чого тобі квапитися? Нас дідько візьме і тебе візьме. Ми погинемо ріпниками, ти здохнеш багачем. Не бійся, твое не втече! Ходи, напийся з нами! Але-ж бо ти файно виглядаєш! Ай-ай, твоя рідна Сура тебе не пізнає!

Хазяїн ніби всміхається, а сам злий, мало не трісне! Але що має робити? Хлопи як медведі, ще до того п'яні. Поліції ніякої ані жандарів тоді ще в Бориславі не було, не було при кім хазяям брикати.

Але швидко вони навчилися!

II.

Ага, що то я хотів оповісти вам. Про полуїку! Тепер уже про неї мало хто й пам'ятає, а тоді то було для ріпників так, як для дитини колач, що мама привезе з міста.

Бачите, був такий звичай, що в котрій ямі показалася кип'ячка, то перша бочка йшла на робітників, що працювали при ній. Вони могли або взяти її і продати, кому хотіли, або власнисьтель мусів викупити її у них. Не великі то були гроші, десять, пізніше п'ятнацять ринських,

ну, але для тих чотирьох людей, що робили при ямі, то був ладний крейцар. То вже як пішла чутка, що в тій або тій ямі докопуютьсся до кип'ячки, то йшов гамір по всіх кошарах:

— Ого, у Гершка, чи там у Мошка позавтру полуїка буде.

Ну, а того вам не треба й казати, що то значило. То значило—п'ятика така, що всі ті гроші там на місці мусять минутися. То вже ріпники бігли на полуїку, як свахи на весілля.

Не знаю вже, хто то встановив той звичай, та здаєтьсся, що не хазяї. Вони дуже криво дивилися на нього, але не могли нічого порадити. Вже як раз була така встанова, то ріпники були-б йому кошару рознесли і його самого з головою в ту бочку всадили, як-би він не захотів дати їм полуїки. Зразу хазяї, поки були бідніші, радо давали; потім, як розпаношили прохи, почали кривитися, далі приходило до сварок, а вкінці, після великого вогню 1874 р. то й зовсім скасували цей звичай.

Отже то з тою полуїкою на моїх очах була історія.

Робили ми—я і Гриць Хомик, він тепер є війтом у Запалім, і Іван Карапуз, небіжчик уже—при одній ямі у Йойни. Якось він дивно прозивався, але ми називали його „Йойна з трьома бородами“, бо мав бороду розділену на три косми, та й то середній був чорний, а два крайні сиві. Зовсім так виглядав, як грива гуска. Давно його вже вирвало, таки через ту полуїку зо світа зійшов, що вам хочу

за неї розповісти, а от синище 'му Борух зацпанів ¹⁾ зовсім, фірманить ²⁾ тепер у Дрогобичі.

Той Йойна недавно прийшов був до Борислава десь відкись з гір. Казали, що доробився маєтку гендлюючи волами, а тепер хотів розбагатіти в Бориславі. Зараз у одної баби закупив частку поля — не скажу: за півдарма, бо таки би мусів їй щось дати, а так таки за нізашо, за пару кварт солодкої горілки. Баба була сама, стара, мала хату та й той кавалок поля далеко від села, на мокляках ³⁾. Решту її чоловік ще перед смертю пропив. От вона рада була, що позбулася тої решти, а випивши горілку і проспавшись пошила собі торби, перехрестилася та пішла по жебранім хлібу. А Йойна зараз зачав копати два закоми на тім куснику.

Якось йому не щастилося. Видно було по нім, що аж трясеться, щоби швидко розбагатіти, бігає, нюхає, підганяє робітників, зазирає до ями. А наші ріпники дуже того не любили. Дурили його. Візьмуть, принесуть відкись кибель ⁴⁾ ропи, вечером виллють у яму, а рано, коли видобувають глину з ями, наш Йойна аж підскакує:

— Ого, є вже, є! Є кип'ячка у мене! Івануню, а багато там її є? — кричить він у низ до робітника.

1) Зцапаніти — зійти на ніщо.

2) Фірманити — візникувати.

3) Мокляки — мокре місце.

4) Кибель — цеберко.

— Стільки, що аж не видно.

— Як то? Як то? А отже на глині є.

— Та то, Йойно, слиниться земля!—
відповідає той з ями.

— Як то слиниться? Я ще не чув, щоб земля слинилася.

— Та так, що кип'ячка є десь глибоко, а туп тільки така піна на глині виступає.

— Ну, а швидко буде, Івануню, швидко буде?

— Та пересказувала, що буде, тільки почекайте!—нерадо відповідає робітник і що сили геть дзюбаком у твердий леп.

— Ну, ну, нівроку!—приговорює Йойна сам до себе і відходить, і не йде, а біжить до другої ями, щоб і там довідатися, що в ямі „слиниться, але кип'ячка казала зачекати“.

Кілька разів так дурили хлопці Йойну, а самі сміються, аж рака лазять. Та ба, їм сміх, а Йойні починає вже терпцю не ставати. І не так терпцю, як дрібних. Грошей у нього в запасі було не дуже багато, а дві ями від разу копати і цямрувати, то день у день коштує. Доять його ті ями, так доять, а пожитку нема. Далі одної п'ятниці він видно обрахувався з касою, прийшов пополудні до кошари, ходить, зазирає до ям, цмокає і в пальці тріскає та свої при бороди розгортає, а далі каже до мене—я власне одну шахту при млинку робив:

— Слухайте, Івануню, як вам здається, швидко буде у нас кип'ячка?

— А хто-ж її знає?—відповів я.

— А земля слиниться в ямі?

- Щось перестала.
 - Сопух чупи?
 - Щось не чупи.
 - То може-ми не на добрім місці почали копати?
 - Га, може бути.
 - Може-би зачати в іншому місці?
 - Або я знаю.
 - Я думаю, що он там, у тій долині...
- Як ви думаєте, Івануню, була-би там швидше кип'ячка?
- А хто її знає.
 - А я думаю, що там була-би як не на п'ятім, то на шестім сяжні.
 - А по чім ви міркуєте?
 - Бачите, Нупа Грауберг он там за межею в тій самій долині копле.
 - Та що з того, що копле? Ще нічого не докопався.
 - Ропа вже показалася.
 - Га, як показалася ропа, то певно швидко буде й кип'ячка.
 - То що, може зачнемо й ми там одну яму копати?
 - Як міркуєте.
 - Але тут жаль покидати.
 - Та жаль.
 - Як-би знати, що тут швидше буде.
 - Е, як-би знати!

Так радився зо мною Йойна. Ховай боже, не міг сказати, щоб я намовляв його на цей або на той бік. Я так само не розумівся на тім, де копати, а де не копати, як і він.

Ще кілька днів Йойна ходив, муркопів, мітикував, радився з іншими, а далі сказав:

— Годі, хлопці! Забивайте ті ями! Зачнемо нові в іншому місці.

Нам то байдуже. Зачнемо, то зачнемо. Нам іще й ліпше, бо на верху лекша робота.

III.

Нута Грауберг, то був найближчий сусід і найтяжчий ворог нашого Йойни. Чи напrawdę так було, чи тільки так здавалося Йойні, що Нута все робив йому наперекір. Наперекір йому купив частку зараз обік Йойни і то так само за півдарма, як і цей. Наперекір йому він зачав так само копати дві ями, тільки що був осторожніший і один закіп зробив на горбику, там де були Йойнині оба, а один на долинці, там де тепер збирався копати Йойна. Оба сусіди ненавиділи один одного спрашенно. Коли Йойна здибав рано Нуту, то плював у слід за ним, а коли сам він перейшов Нуті дорогу, то цей ніколи не занедбав буркнути в слід йому сердечно:

— A Richn da'n Taf'n aran! ¹⁾

Та коли Йойна був захланний, хапчивий, при тім облесливий і швидкий до гніву, то Нута був спокійний, любив жарти і кпини, а з робітниками поводився, як з добрими сусідами. Часом ставав він коло своєї кошари і бачучи, як Йойна нипає коло своїх ям, та знаючи, як ріпки кепкують собі з нього, починав і собі-ж жартувати.

— Йойно, — мовив він.

¹⁾ Чорт твому батькові!

— А що?— відмовляв Йойна.

— А слинипсья в пвоїй ямі?

— А фрас¹⁾ на пвої кишки!— відповідав Йойна і відходив до кошари. Покрутитсья там, ніби забув щось, та й іде геть, а по хвилі вже чуємо одалік, як Йойна говорить:

— Нупо!

— Ну?

— Накажи своїм людям, щоб не сипали пвій леп на мій ґрунт.

— Обгороди собі свій ґрунт,— відповідає Нупа.

— Я тобі насамперед загороджу зуби.

— Biste meschüge²⁾? Чого чіпаєшся?— кричить Нупа.

— Сам ти meschügel!³⁾ Сам ти чіпаєшся мене.

Свари бували з кожним днем частіші, поки вкінці оба противники не згодилися на одне: спільним коштом розгородити свої частки високим парканом. Але спокою між ними проте не було. Йойна зависливим оком дивився на Нупу, що-дня бажав, щоб його ями позавалювалися, щоби Нупа „зломав кишки“ і щоб він ніколи не бачив його на очі. Здається, що й Нупа платив Йойні такою самою монетою. Коли-ж у Нупи в тій ямі, що була в долині, показалася ропа, це-б-то рідкий чорний плин з нафтовим запахом, але нездалий до фабрикації нафти, хіба тільки на смар для возів, Йойна не міг заснути, не міг знайти собі спокою, поки

1) Фрас—піввало-б.

2) Чи ти збожеволів.

3) Божевільний.

не забив обох своїх ям на горбику і не почав копати дві нові ями в долині.

— Йойно,—кпив собі з-за паркана Нута,—а слиниться в твоїх ямах?

— Так само, як у твоїх.

— А коли буде полуїка?

— Оба одного дня справимо.

— А маєш уже бочки на кип'ячку?

— Як буде треба, то знайдуться.

— То певно твоїй бондар пішов сьогодні в ліс по обручі?

— Такий самий мій, як і твоїй.

— А я тобі мушу за одну річ подякувати, Йойно.

— За що?

— За те, що ти вступився мені з горбика.

— Я, тобі?

— Ну, так. Ти викопав десять сяжень і я десять. Тепер я прокоплю ще два і вся кип'ячка з твого закопу зійде до мого.

— Бери її собі! Дай боже, щоб ти до віку лиш тільки мав, що є в моїм закові!

Нута жартував, а Йойна в цілого серця бажав йому того, що говорив. А тимчасом доля инакше жартувала собі з них обох. Не минули два дні, коли в Нутовім закові на горбі показалася кип'ячка. Нута перший справляв полуїку і нас запросив на гостину. Йойна мало не спікся зо злості.

— Ай вай! Що я наробив! По що мені було кидати свої ями!—кричав він, рвучи на собі пейси.—Я був-би тепер мав кип'ячку, а так цей тріфняк вибере всю! Його яма глибша, то з мого ґрунту вся стече до нього.

— Не бійтеся, Йойно,—мовив я,—коли у Нупи показалася, то й у вас буде. Виколав він дванацять сяжень, то ви викопліть чопирнацять, то поді з його закопу буде текти до вашого.

— Правда ваша, Івануню, правда ваша!—скрикнув Йойна.—Ану, хлопці! Покидайте ті нові закоми, вертаймо до старих.

— Слухайте, Йойно,—мовив я до нього.—Не так ви зробіть. Лишіть одну компанію туп, нехай коплють туп один закоп, а одні нехай ідуть там.

— Добре мовите, Івануню, добре мовите!—леbedів Йойна.—Лиш ви мені все так файно радьте, то вже як у нас кип'ячка покажеться, то я вам таку полуїку справлю, таку полуїку, що аж!...

— Та вже ми надіємося, що ви не будете такі... кривди нам не зробите. Адже ви бачили, яку Нута полуїку справляв.

— Що Нута? До чого Нута? Нута капцан, парх, паскідник! Що він розуміє! Я ще надіюся побачити, як він буде тікати відси з торбами!

А Нута тимчасом черпає із своєї ями кип'ячку та й черпає, денно по двадцять бочок відвозить до дестилярні. А Йойна стоїть перед своєю кошарою, рахує бочки та аж душисться, аж зубами скрегоче зі злості та з зависти. У Нупи коло кошари гармідер, крик, повно фір з возами і кіньми, а у Йойни пусто та сумно, тільки чути скрип корби, що двигает кибель повний сухого лепу, та писк млинка, що жене до ями свіже повітря.

— Йойно,—кричить із-за паркана Нута.

— Що є?—відгукує Йойна.

— Чи то правда, що ти завтра заби-
ваєш свою яму?

— Дай боже, щоб твое слово було
сказане в щасливий час!

— Бо я хотів тобі щось сказати.

— А що таке?

— Як завтра не заб'єш, то продай її мені.

— Давися своєю.

— Ну, чого гніваєшся? Я тобі зверну
кошт і дам п'ять шісток відчипного.

— Щоб тобі язик відчепився від твого
префного рота!

— А знаєш що, Йойно?

— Не потребую знати.

— Я виджу, що ти добрий чоловік. Як
закопlesh усі свої гроші, то приходи до
мене за касієра.

— А ти як будеш жебраком, то при-
ходи до мене два рази на тиждень, за
кожним разом дістанеш феника¹⁾.

— Добре, Йойно! Запам'ятаю собі те,
а ти запам'ятай собі те, що я сказав.
І пам'ятай, як будеш продавати закопи,
то вже по сусідству вдайся до мене пер-
шого. Добре заплачу.

— Щоб ти не дочекав платити, а я
брати від тебе! — кричав розлючений
Йойна і тікав до своєї кошари.

IV.

І цим разом Нупові жарти мали справ-
дитися. Оця пересварка була в четвер,
а в п'ятницю по-полудні роблю я шахту
в ямі, чую—сопук підходить, робиться

¹⁾ Феник—гріш.

чимраз густіший, сильніший, починає мені памороки забивати. Дзвоню я до того, що при млинку, щоби дув що-сили.

— А що там, Івануню! — кричить з гори Йойна, — є сопух?

— Та є.

— А слиниться яма?

— Ні, не видно.

— А не булькоче нічого?

— Ні, не чути.

Тут йому говорю, а тут дивись! Що вдарю дзюбаком у глину, а з-під дзюбака: пшш! Сопух іде, мов із ковальського міха дує. А далі починає проступати таке, мов піна, мов бульки.

Е, — думаю собі, — буде завтра полуїка! Або ні, ще сьогодні буде. Але не Йойна дасть нам її. Добре, що у нього швидко шабас заходить! Зробимо ми собі полуїку самі, та таку, що буде що споминати.

Тут собі міркую, а тут прислухуюся. А підо мною немов щось живе в землі рушається, булькоче, клекоче, здається: ось-ось бухне і залле мене. А сопух душить мене, хоч той при млинку працює з усеї сили.

Став я, міркую, що тут діяти, а Йойна вже кричить з гори:

— Ну, Івануню, чого ти стоїш?

— Бо змучився і сопух душить.

— Може слиниться?

— Та де там слиниться.

— А може булькоче?

— Та булькоче, булькоче.

— Ой, чи на правду? Ну, Івануню, кажи.

— Та булькоче, але мені в животі, бо пізно обідав сьогодні.

— А бодай ти жартував, а не хорував! Ну, ну, дзюбай, дзюбай, нехай кибель не чекає.

Щоб ти там закаменів! — подумав я собі. А тут чую, що коли дзюбну ще раз порядно у дно ями, то готова відразу кип'ячка бухнути. Розуміється, хазяїн побачить це, наробить гомону, поставить варту і наша полуйка пропала, дістанемо те, що з носа капне. А мені дуже цього не хотілося. Оп я взявся дзюбати землю, але не з дна, тільки з боків ями. Ба, та бо й тут усюди з під дзюбака: пшш! та пшш! Що за диво! Відразу немов десь пудами пригнало ту кип'ячку, так і чути, що з усіх боків преться і тиснеться до ями. То вже я то сьак, то так нипаю та шолопаю, щоб дотягти до вечера, а все подаю до ведра саму суху глину, без сліду кип'ячки. Далі почала й моя лампа пчихати. Сопуху в ямі занадто багато. У мене голова хоч і яка міцна, а також почала нестаткувати. Світ крупиться, поперед очима починають бігати колеса зразу зелені, далі червоні, в горлі нудить, мов би там заспромляв хто суху ложку — ні, довше не видержу! Дзвоню я, щоб тягли мене догори.

— Ну, Івануню, — кричить Йойна з гори, — а що там?

— Тягніть до гори, мені недобре! — кричу я. І вхопивши обіруч дзюбак, я що-сили затяв його в ослизлу вже від кип'ячки глину на дні ями, а до кінця ручки прив'язав пюнкий, а міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду.

— Тягніть! — кричу ще раз.

Потягли мене догори. Коли тягли, я по-
леньку розпускав той шнур із-за пояса,
а кінець його прив'язав до сучка цямрини
вже при самім краю ями. В ямі темно, їм
з гори цього не видно, а я собі своє знаю.

Витягли мене, і я відразу повалився на
землю, мов неживий.

— Ой, ой,—скрикнув Йойна,—він замо-
рочений! Івануню! Івануню! Що тобі є?
Чи чуєш мене?

Я чую добре, але вдаю зовсім небіж-
чика. Надувся, посинів. Хазяїн аж руками
об поли вдарився.

— Ай, ай! Рятуйте! Відтирайте! Води!

— Горілки!—крикнув той, що був при
млинку.

Йойна кинувся видобувати зі своєї
торби горілку. Поки мене терли та ожив-
лювали та покріпляли, то вже почало
смеркатися. Мені тільки того й треба.

— Ну, що, Івануню,—допитує мене Йойна,
клячучи надо мною з горілкою,—є там
що в ямі?

— А дідько є лабятий! Заморока та й
годі.

— А кип'ячки нема?

— А най вона тобі вся скипить і ти
сам із нею!

— Ну, ну, пощо то таке говорити? То
преці дар божий.

— Дідвчий, не божий! Ще нічого нема,
а я ледве душі не загубив.

— Ну, але як гадаєш, буде що?

— Та певно, що буде, але ще не знати,
коли. Сопух є, але кип'ячки не чути.

— Вона підійде, Івануню, вона підійде,—
радісно говорить хазяїн.

— Сама не підійде. Треба прокопати ще зо сяжень, то може буде.

— Йой!—скрикнув Йойна, мов ужалений.—Ще зо сяжень? А я гадав сьогодні на ніч забивати.

— Та можеш собі забивати, коли хочеш. Але з того такий буде пожиток, що в ямі набереться стільки сопуху, що завтра треба буде до полудня двома млинками добре працювати, поки там чоловік зможе показати носа в долину.

Йойна спояв ні в сих, ні в тих. Ним аж теліпало щось, аж біла лихорадка з великої нетерплячки, але з другого боку він знав добре, що я також не привик говорити на вітер. Ще хвильку він пробував змагатися.

— Ей, Івануню, а не дуриш ти мене?

— Ну, то лізв сам у яму та переконайся!

— Ну, ну, та я нічого! Хіба я що? Нехай буде так, як ви мовите! То по вашому ще нині нема що забивати її?

— Власне треба лишити опворену, щоби виходив сопух. До кип'ячки ще не близько.

— Але ви туп ночуйте! Ану-ж би вночі кип'ячка вибухла? А як-би щось до чогось, чуєте Івануню, дайте мені знати!

— Та вже ви, Йойно, не бійтеся, — мовлять ріпники. — Іван хоч-би хотів піти, то не піде нікуди, бо слабий.

— Але ви не лишайте його самого.

— Що, і ми всі мали-би туп ночувати коло вашої ями? А нехай вона западеться вам! А де-ж то хто бачив таке, щоби ріпник, маючи гроші в кишені, не пішов погуляти собі? Чуєте, он у Мендльовім бараці вже грає музика. Давайте гроші!

— Ні, — мовить Йойна. — Знаєте що, любі мої, ночуйте ви тут нині! Я вам завпра виплачу, не буду питати, що шабас. А нині я вам не дам нічого, щоб вас не кортіло на гуляння. Принесіть собі тут хліба, горілки, ковбаси, я зараз накажу Мендлеві, щоби прислав вам усього досить, а самі не ходіть нікуди. Прошу вас, уже цю ніч не відходіть нікуди. Припильнуйте мені цієї ями! Мені все здається, що цієї ночі тут буде щось. А як-би, нівроку, що до чого, то прошу вас, хоч-би о півночі, зараз дайте мені знапи.

Він говорив, дробопів, гладив нас по-під бороди, відходив і знов вертав, і просив, і підлещувався. Видно було, що страх йому не хотілося відходити від ями. Щохвили спавав над нею, вдивлявся в її темне гирло, нюхав важкий нафтовий сопух, що валив із неї клубами, а все прислухувався, чи не булькоче що в її нутрі. Аж трясся, щоб узяти лямпу і при її світлі заглянути в нутро ями, але це була небезпечна забава, міг зробитися вибух. Я все ще лежав ніби-то недужий на околоті соломи, що розпростертий у купі кошари служив за постіль для того, хто ночував коло ями. Лежу і потерпаю: ану-ж дідьча кип'ячка бухне в тій хвилі, засичить, заклекотить і забулькоче. Кілька разів мені навіть причувався той клекіт, але все те була мана. Врешті якось не якось Йойна пішов. На небі замиготіла перша зірниця, йому пора була засідати на шабас. Я встав із свого околата і проводив його очима аж геть долі вулицею.

Він жив із жінкою і дітьми в селі, доброї чверть милі від ями.

Ну, пішов! Щез! Тепер уже певно не верне...

V.

— Гей, хлопці!—скрикнув я до своїх ріпників.—Сюди! До мене!

— А що там?

— Буде полуйка.

— Коли?

— Зараз.

— Як то зараз? Хіба є кип'ячка?

— Нема ще, але як я захочу, то зараз буде. Біжіть котрий до Нупи. Здається, він ще є в кошарі.

— Я чув його, ще там щось гаркотить із своїм касіером,—потвердив один ріпник.

— Біжіть до нього, кличте його сюди, а так, щоби ніхто не знав, по що.

Поки там один скочив, перекинувся мов собака через паркан і побіг шукати Нупи, я на-впомацки поліз до ями.

— Хлопці! Два вас до мене! Держіть мене за ноги! А міцно!

Вони, не говорячи ані слова, вхопили мене за ноги. Тоді я, звисившись головою вниз у яму, а за головою поповзши й цілим животом, налапав на сучку цямрини кінець того шнура, що почепив там, коли мене витягали наверх. Сопух із ями душив мене, але мені це байдуже. Обвивши собі той шнурок міцно довкола руки, я шепнув своїм хлопцям:

— Тягніть мене!

Потягли. Я міцно торгнув шнуром, підняв дзюбак, що був застромлений у землю

на дні ями, його вістря—я чув це—від-
вало там добрий кусень глини. І в тій
хвилі в ямі засвисало, засичало, заши-
піло, мов пів копи люпих гадюк, а далі
забулькотіло, заклекотіло, мов окріп у
великій казані. Мої товариші зрозуміли:

— Кип'ячка!

В тій хвилі вбіг Нута до кошари.

— Ну, що тут чувати?

— Слухайте, Нупо!

Він недовго й надслухував.

— Ну, нівроку, нівроку! — сказав він
якось так, мов раптом дістав велику
оскомину.

— А чого ви мене кликали?

— Не знаєте чого? Адже це наша по-
луйка. Купіть собі її.

— А!

Він скрикнув це так радісно, немов
знайшов на дорозі цілу сотку.

— Добре.

— По чому даєте?

— Як звичайно: десятка за бочку.

— Скільки маєте бочок порожніх?

— Ті, що на возах, усі двацять поро-
жні. Моя яма нині вичерпалася; я забив її.

— Добре. Ладьте гроші. А ми, хлопці,
до роботи!

Зараз мої хлопці кинулися, розібрали
одно перило паркана, прикопили віз з
бочкою, вложили в відро тяжкий камінь
і спустили його в яму. Недалеко й ішло
вниз! За хвилю вернуло назад повне. За-
раз ми від Нупи принесли ще три ведра,
почепили всі чопирі на один вал на дві
линви і давай черпати. За пів години
бочка повна—назад з нею на Нупів

грунт! Свіжу сюди! За пів години і ця повна—назад з нею! Свіжу сюди!...

Попрацювали ми опак до самого рана. Нупа не сидів при нас, але його касієр, відправивши свого сторожа, сам сидів цілу ніч у своїй кошарі. Ще не світ, не зоря, а всі двацять бочок Нупових були повні. Тоді ми паркан назад поставили, сліди позагрібали, в своїй кошарі зробили порядок, а діставши кожний, як нас було вісім, по двацять і п'ять ринсвких на руку, а надто ще десятку на почесне, полягали спати, мов і ніде нічого.

Ледве ми хвилечку полежали, не встигли й задрімати, аж біжить наш Йойна.

— Що тут чувати?—то були перші його слова. І не чекаючи відповіді, він просто біжить до ями. Не потребував і заглядати до неї: корби, линви, всі цямрини, все було чорне, все так і капало від кип'ячки.

— Іване! Іване!—крикнув він не своїм голосом, торкаючи мене за плече.

— А що там?—буркнув я, мов з прося, хоч я не спав і чув усе добре.

— Ну, що тут сталося?

— Та самі бачите.

— Є кип'ячка?

— А є.

— А чого корба мокра? Чого цямрина мокра?

— Бо вибухла і все забризкала.

— Ой, ой! Вибухла! Так міцно вибухла!

— Адить, нас усіх обляпала.

— Вас усіх? А то як?

— То як зачало в ямі щось шипіти та свистати, аж ми побудилися і скочили

всі до ями: А в тій хвилі як не бухне кип'ячка, так нас усіх і обляпала.

— Ну, Івануню, то не може бути! Ви мене дуристе!

— Та подивіться на мене, як я виглядаю!

Справді, я виглядав як дідько, весь обмазаний кип'ячкою. Ми вночі про це й не подумали, а тепер мусів чоловік вибріхуватися. Але хазяїн як учора був розгорячкований та сам не свій, так тепер, коли вже був певний свого, був холодний, немов-би обілляв його холодною водою.

— Їй, Івануню, якось то мені не віриться! Я ще не чув, щоби кип'ячка так бухала.

— А я чув і сам на свої очі бачив.

Тимчасом у кошарі робилося чимраз видніше і видно було сліди свіжо розриптої землі, перемішаної з кип'ячкою, і сліди коліс, що вели аж до Нупового паркану. Йойна мало не пожирав очима ті сліди.

— Івануню, а то що за сліди?

— Які сліди?

— Та от, так як-би вози заїздили і виїздили з кошари.

— Ще може й кінські копита побачите? Певно дідько чвіркою заїздив і вам маєток у яму кинув.

— Ні, Івануню, не жартуй! Що то за сліди?

— Та то від наших тачок сліди. Ми ще вчора вечір вивозили леп із кошари.

— Ага! Ну але-ж бо тут усюди кип'ячки накапано!

— Та що вам, Йойно, привиджується? Чого ви чіпаєтеся? Накапано, бо з ями

бухло та накапало. Адже-ж ми вашу нафту не закрали. Візьміть її собі! Он там вам її певно повна яма.

— А може ви й закрали, Івануню, га? Знаєте, я не хочу вам сказати злого слова, але мені здається, що ви вже трохи черпали її.

— Ага!—скрикнули ріпники, що лежачи в кошарі і досі мовчки прислухувалися тій розмові.—Тепер ми вас розуміємо, Йойно! Ви заговорюєте так, щоби не дати нам полуїки.

— Певно, що не дам!—скрикнув нараз Йойна, аж підскачивши з пересердя.—За що маю дати? Ви самі взяли собі, ви не дали мені знати! Ви обікрали мене! Ви цілу ніч черпали мою кип'ячку! Гвалт! Злодії! Гвалт! Розбійники! Що я маю робити?

— Йойна зачав кричати і скакати по кошарі, мов божевільний.

— Будьте тихо, Йойно,—промовили ми до нього помалу, але з приписком.—Будьте тихо, бо вам буде гірше. Де маєте хоч одного свідка на те, що говорите?

— Я знайду!

— Як знайдете, поді говоріть. Скаржте нас до суду. А тепер будьте тихо! І заплатіть нам за роботу.

— Заплатити? За що я вам буду платити? Ви обікрали, пограбували мене, а я ще маю вам платити?

Цього було для нас забагато. Бачу, що мої хлопці зуби закусують, а це злий знак. Коли чоловік напще, а зуби закусує, то стережись його.

— Хлопці—мовлю до них.—Будьте спокійні. Йойна жартує.

Але Йойні не до жартів. Його очі, мов миші, раз-у-раз бігають за слідами коліс із кошари до паркана і назад. Далі він не витримав, скочив з кошари, мов кіт видрапався на паркан і зирнув на той бік.

— Ай, ай! А тут що! А тут що!— скрикнув він і вхопив себе за пейси і в тій хвилі як довгий гримнув із паркана.

— Та що там Йойно?

— Я зараз біжу до Дрогобича! Даю знати до криміналу. Пішлю по жандарів. Це крадіж! Це розбій на гладкій дорозі. Та-ж там як на долоні видно цілий гостинець, куди мою кип'ячку возили. Цілі калюжі накапано.

— Не робіть із себе дурня, Йойно! Адже при вас учора Нупа возив кип'ячку, свою, не вашу. Ще як раз під парканом одна бочка трісла. Ви самі бачили, самі сміялися!—Так говорили Йойні ріпники. Але Йойна не переставав йойкати і вайкати.

— Слухайте, Йойно,—мовив я до нього, коли він увійшов до кошари,—не шукайте собі напасті на нас. Заплатіть нам за роботу, дайте нам за полуїку, що нам належить і розстанемося по-доброму.

— Розстанемося?

— Ну, та певно!—скрикнули ріпники.—Коли ви ні за що, ні про що позлодіяли нас, то ми у вас довше не будемо робити! Шукайте собі інших робітників.

— Овва! І знайду!—скрикнув Йойна.

З тяжким болем серця він виплатив нам наш заробіток, ще з пів години ми мусіли торгуватися з ним за полуїку і ледве видерли її у нього, мов собаці з зубів, і тоді попрощалися з ним.

— Бувайте здорові, Йойно! Дай вам боже, щоб та яма була така щедра для вас, як ви для нас!—крикнув йому один на відхіднім.

— І щоб ви не дочекали більше нікому полуїки давати!—поправив другий.

А Йойна все ще стояв у кошарі, вайкотів потиху і з острахом та цікавістю вдивлявся в недобре затерті сліди, що вели з його кошари до Нупового паркана.

VI.

Чи не сміхà? Як йому заклали ріпники, так усе до разу з ним сталося!

Цілий той шабас нипав Йойна, муркотів, цмокав, йойкав, а далі зібрався і рушив до рабіна. Заскаржив Нупу. А я у Нупи став на роботу, то все знаю від нього самого. Заскаржив Нупу у рабіна, що цей обікрав його, а Нупа собі байдуже. Сміється. Що йому рабін зробить? Він за нашу полуїку взяв чистих п'ять соток і що йому біда зробить!

Почав Йойна на вулиці чіпатися Нупи, почав кидатися на нього зовсім без пам'яті. Видно було, що чоловік помалу з глузду зсувається. А все одне порочить: обікрали мене, пограбували мене!

Та бо й яма, в котрій показалася кип'ячка, зробила йому збитка. Йойна наняв нових робітників, почали черпати, начерпали щось п'ять бочок кип'ячки, та й годі. Забив Йойна яму, переждав день—пусто, переждав другий—пусто. А у Нупи, хоч яма плитша, кип'ячка йде та йде. Я роблячи

у Пути, бачу бувало, як Йойна ходить коло своєї кошари, розводить руками, муркоче щось, стає і знов бігає і заглядає до ями і сам не знає, що з собою діяти. Нераз аж язик мене свербить, щоб запити собі з нього, але знов і жаль мені його спане. Ми справді трохи скривдили його. Але хто-ж знав, що яма так живо вичерпається?

— Йойно,—мовлю раз до нього з-за паркана.

Він аж звергся, почувши мій голос, немов-би хто наглим виспрілом пробудив його зо сну.

— Не бійтеся! Це я, Іван.

— Ну, чого тобі треба?

— Послухайте ви мене, Йойно,—мовлю йому щиро,—покиньте ви тепер цю яму, копить он там у долині.

Він не відповів нічого, але справді послухав мене. Другого дня його робітники забили цю нещасну яму і взялися до тої, що була розпочата в долині. Працювали коло неї кілька днів. Здавалося, що Йойна заспокоївся трохи, тільки очі його блищали якимсь несамоовитим огнем, а на вулиці, коли йшов, то не пізнавав нікого.

Аж одного дня чуємо: крик коло Йойнової ями. Ріпники покинули роботу і кличуть Йойну. А він як раз поді сидів чи може дрімав у тій самій кошарі, де ми зробили собі полуйку.

— Господару! Господару!—кричать ріпники з долини.—А ходіть-но сюди!

Було саме полудне. Ми спочивали, в ямі не було нікого, то ми почувши крик, повибігали з кошари.

— Ого, — мовлю я, — у Йойни сьогодні полуїка буде!

Саме в тій хвилі вибіг Йойна з кошари і мабуть почув мої слова, бо, біжучи, крикнув у наш бік:

— Ага, чорта з'їсте, не полуїку!

Ми зареготалися, повилазили на паркан і дивимося, що буде. А Йойна ще не добіг до ями і кричить здалека:

— А що, є кип'ячка?

— Є.

— А не бухає?

— Ні.

— А багато?

— Та вже пів ями.

І напів жартом, напів радісно один додав:

— Але то полуїка буде!

В тій хвилі Йойна зовсім сказився. Він кинувся на бідного ріпника та й лусь його в лице!

— Осб тобі полуїка! А драби! А розбійники! І ви хочете мене обікрасити? Не дам! Не дам! Нічого не дам!

І він у якійсь шаленій нестямі кинувся до ями і розхрестивши руки припав ниць, щоб закрити собою те джерело свого багатства. Гирло ями було досить вузьке. Він опершися колінами на одній цямрині і вхопивши розхрещеними руками обі сумежні, заслонював собою яму, немов хтось хотів відібрати її у нього, і все кричав:

— Не дам! Нічого не дам! Гвалт! Рятуйте! Розбійники!

Почали збігатися люди з усіх боків, а побачивши Йойну над ямою і не розуміючи,

чого він хоче, думали, що сталося якесь нещастя, що хтось упав до ями або задусився. А в мені аж серце застпило.

— Хлопці!—скрикнув я до ріпників, що стояли довкола ями.— Він здурів! Відп'ягніть його від ями! Живо!

— А нехай його дідько візьме!—буркнув не рушаючись з місця той, що дістав невинно ляпаса.

І в тій хвилі Йойна отуманілий від замороки, що валила з ями, вхопився обома руками за груди, бо йому не спавало духу, а спративши підпору тільки мигнув, замахав папінками і, мов галушка, булькнув у яму. Кип'ячка, що мала дати йому багацтво, дала йому смерть. А полуйки своїм ріпникам таки вже не дав.

Його випягли аж за три дні, бо до ями через замороку не можна було досягнути.

1899 р.

КООПЕРАТИВ
ВИДАВНИЦТ

31.697

ПОВНЕ ВИДАННЯ
ІВАНА ФІЛІ
Вийшло п-530
ТОМ ПЕРШИЙ

Вугляр.— Лесишина челядь.— Два приятелі.— Цигани.—
Добрий заробок.— Муляр.— Сам собі винен.— Слимак.—
Історія моєї січкарні.— Домашній промисл.— Довбанюк.—
Ліси і пасовиська.— Додатки.— Уваги.— 75 к.

ТОМ ДРУГИЙ

Маніпулянтка.— Між добрими людьми.— Чи вдурила?—
Яндруси.— Поки рушить поїзд.— Без праці.— Додатки.—
Уваги.— 1 крб. 10 к.

ТОМ ТРЕТІЙ

Малий Мирон.— Грицева шкільна наука.— Оловець.—
Schön schreiben.— Отець гуморист.— Гірчичне зерно.— Під
оборогом.— Мавка.— Мій злочин.— Микитичів дуб.— У сто-
лярні.— У кузні.— Поєдинок.— Додатки.— Уваги.— 1 крб.

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ

Моя стріча з Олексою.— На дні.— Хлопська комісія.—
Панталаха. До світла.— В тюремнім шпиталі.— Івась Но-
вітній.— Додатки.— Уваги.— 1 крб. 10 к.

ТОМ ДВАНАЦЯТИЙ

Борислав сміється. (Повість з робітнич. життя)— 1 крб. 10 к.

ТОМ ТРИНАЦЯТИЙ

Захар Беркут. (Історична повість)— 80 коп.

ТОМ П'ЯТИЙ

На роботі.— Полуйка.— Яць Зелепуга.— Навернений гріш-
ник.— За-для празника.— Ріпник.— Вівчар.— Уваги.

ТОМ ШОСТИЙ.

Різуни.— Гриць і панич.— Герой по неволі.— Додатки —
Уваги.

ПІДГОТОВЛЯЮТЬСЯ ДО ДРУКУ ДАЛЬНІШІ ТОМИ.

Ціна 13 коп.

31.697

ф $\frac{I}{n-530}$

Л. Франко

Полцко